

Rettspsykiatriens utvikling og dilemmaer

Anne-Kari Torgalsbøen,
professor ved Psykologisk institutt, Universitetet iOslo

Som praktiserende sakkyndig finner jeg boken lærerik og spennende.

Redaktørene skriver i bokens forord at de vil presentere et spennende fagfelt gjennom en blanding av historiske vinklinger, reelle saker og faglige bidrag. Slik ønsker de å vise rettspsykiatriens utvikling og de vanskelige dilemmaene på en engasjerende og klargjørende måte. Langt på vei synes jeg at de lykkes godt med dette. Bokens oppbygning er meget leservennlig med illustrerende sitater som innledning til hvert kapittel. Leserne blir også invitert til å gjøre seg opp sin egen oppfatning av de reelle sakene som presenteres. Som praktiserende sakkyndig syntes jeg det var både lærerikt og spennende.

Tilfeldig oppnevningssystem

Med få unntak, der språket blir litt for folkelig og viktige begreper noe lemfeldig behandlet (kap.1), er kapitlene velskrevne og informative. Kapitlene om psykogene bevissthetsforstyrrelser og psykisk utviklingshemming var spesielt interessante, og minnet meg nok en gang om hvor viktig det er at sakkyndige har kunnskap om psykologiens basalfag, i dette tilfellet kognitiv psykologi og testpsykologi. Det er urovekkende når forfatteren i kapitlet om psykisk utviklingshemming skriver: «For i de fleste straffesakene mangler vi kunnskaper om IQ, tilpasningsatferd og utviklingsforløp, og selv om mistanken er der, blir det sjelden til at retten, eventuelt påtalemyndigheten, rådfører seg med psykolog.» Den innledende historien om Kim illustrerer godt hvor tilfeldig oppnevning av sakkyndige fungerer. Særlig i saker der intellektuell funksjon står sentralt i tilregnelighetsspørsmålet, er det bekymringsfullt at tverrfaglige vurderinger ikke sikres initialt. Når oppnevningen ikke er kompetansebasert, risikerer retten å få to motstridende rapporter, slik vi husker det fra rettsaken om 22. juli-terroristen.

Rettspraksis tilsier at dersom det fremkommer tvil ved strafferettslig tilregnelighet, skal tvilen komme tiltalte til gode. Et alvorlig spørsmål i denne sammenheng blir da i hvilken grad tvilen er en konsekvens av et svært tilfeldig oppnevningssystem. Som sakkyndige kan det oppnevnes to spesialister i psykiatri, eller en psykiater og en spesialist i klinisk psykologi. Med denne ordningen vil alltid en psykiater bli oppnevnt, men ikke nødvendigvis en psykolog. Når psykologen er med, kan det like gjerne dreie seg om at psykiaterne har rekvirert denne til å gjøre en evnevurdering. Slik blir psykologen redusert til legens medhjelper, en funksjon som psykologen for lengst har forlatt i andre sammenhenger.

Unike innblikk

I del IV, metodikk og utredning, savner jeg en mer overordnet diskusjon om rettspsykiatriens status som faglig premissleverandør for retten. Basert på psykologifagets anvendelighet, metodetilfang og solide vitenskapelige basis burde det ha en langt mer fremtredende plass i rettssystemet enn som en underavdeling av faget rettspsykiatri.

«The great enemy of the truth is very often not the lie – deliberate, contrived, and dishonest – but the myth – persistent, pervasive and unrealistic.» Dette sitatet, for øvrig ikke korrekt gjengitt i boken, innleder kapitlet om den medrivende og svært tankevekkende Paulshussaken. Hvordan kunne en

eiendomstvist føre til diagnosen querulant paranoia og tvangsinnleggelse på sinnssykeasyl? Forfatter Mari Johansen gir her et unikt innblikk i hvordan praktiseringen av en paternalistisk psykiatri resulterte i en svært tragisk menneskeskjebne. Den innledende historien og analysen av tidligere justisminister Sverre Parelius Riisnæs i lys av den fascinerende tilstanden simulering, er fengslende og godt skrevet. Denne reelle saken gir også innsyn i rettspsykiaternes humanistiske rolleforståelse på den tiden, manglende tematisering av habilitet, og de fatale konsekvenser dette fikk for vurderingene som ble gjort. For en som er opptatt av å formalisere psykologisk kompetanse i strafferetten, var det oppklarende å lese at skepsisen mot psykologers kompetanse har slike dype historiske røtter.

Avsporing

Å se sakkyndiges virke gjennom de andres blikk (del VI) synes jeg ga mange gode innspill og kloke refleksjoner som jeg vil ta med meg videre i min praksis. Det er dog med en viss undring jeg registrerer at Inga Bejer Engh (statsadvokat under rettsaken mot 22. juli-terroristen) benytter anledningen til å fremføre en tabloid kritikk av fagpersoner som tilkjennega sin faglige uenighet i den første sakkyndige vurderingen av masseorderens psyke: «Tidligere statsadvokat Svein Holden og undertegnede kom ut av telling på antall foreslåtte diagnoser, men merket oss at det siste som ble foreslått var syfilis», skriver hun, og advarer mot fjerndiagnostikk. De av oss som var engasjerte i mediedebatten, vil hevde at dette er en avsporing. Utgangspunktet for kritikken var at retten ikke sørget for en kompetansebasert oppnevning av sakkyndige slik at vurderingen av masseorderens psyke ble faglig bredt forankret.

Kort oppsummert: Lesverdilig, nyttig og ansporer til videre debatt om vurdering av utilregnelighet.